

К сожалению после 1991 г. ситуация во многом повторилась. За 1992–1995 гг. производство промышленной продукции сократилось на 40 %, инвестиции — на 66, отправка грузов — на 75 %. Глубокий кризис обусловил высокие темпы инфляции (25–26 % каждый месяц за 1992–1994 гг.), рост безработицы, постоянный дефицит государственного бюджета и платежного баланса [1, с. 256]. Распад СССР и последовавший за ним экономический кризис крайне негативно отразился на положении населения и в особенности несовершеннолетних. Количество социальных сирот начало резко увеличиваться. По статистике, в республике около 500 матерей ежегодно отказывались от детей. В 1993 г. на учете находилось 21275 детей-сирот и детей, оставшихся без родительской опеки в возрасте до 18 лет [3, с. 31]. У многих из женщин просто не хватало средств на существование. Матери-одиночки не способные прокормить своих детей оставляли их на попечение государства. Резко ухудшилось питание несовершеннолетних. Сократилось жилищное строительство. Большинству населения стало недоступно улучшение жилищных условий. В стране тяжело положение оказалось сельское хозяйство. Мизерные зарплаты и хроническая задержка в их выплате поставило многие семьи на грань выживания. Безысходность положения породили в обществе социальную апатию, вследствие чего выросло потребление алкоголя. Тяжелый экономический кризис способствовал высокому уровню социального сиротства и преступности несовершеннолетних на протяжении всех 1990-х гг.

Літэратура:

1. Абрамаў, І.М. Тэндэнцыі развіцця эканомікі / І.М. Абрамаў // Беларусь на мяжы тысячагоддзяў / А.П. Вайтовіч [і др.]; пад рэд. А.П. Вайтовіча. — Мінск, 2000. — С. 252–261.
2. Блонский, Л.В. Детская беспризорность в СССР периода НЭПА: опыт ликвидации (на материалах Нижнего Поволжья): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Л.В. Блонский. — Саратов, 2004. — 217 л.
3. Венгер, Ю.И. Социальная защита населения в Республике Беларусь (1991–2000 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Ю.И. Венгер. — Витебск, 2005. — 120 л.
4. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: Экаперспектыва, 2000–2006. — Т. 5: Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. — 2006. — 613 с.
5. Государственный архив Минской области (ГАМО). — Фонд 3. — Оп. 1. — Д. 221.
6. ГАМО. — Фонд 320. — Оп. 1. — Д. 303.
7. Государственный архив общественных объединений Гомельской области (ГАООГО). — Фонд 1. — Оп. 1. — Д. 11.
8. ГАООГО. — Фонд 1. — Оп. 1. — Д. 30.
9. ГАООГО. — Фонд 1. — Оп. 1. — Д. 114.
10. ГАООГО. — Фонд 1. — Оп. 1. — Д. 702.
11. Национальный Архив Республики Беларусь (НАРБ). — Фонд 4 п. — Оп. 1. — Д. 103.
12. НАРБ. — Фонд 4 п. — Оп. 1. — Д. 120.
13. НАРБ. — Фонд 4 п. — Оп. 1. — Д. 148.
14. НАРБ. — Фонд 4 п. — Оп. 1. — Д. 152.
15. Об уплотнении и переселении в муниципализированных и частных домах: постановление СНК БССР, 5 июня 1929 г. // Собр. узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства БССР. — 1929. — № 19. — Ст. 115.
16. Самцэвіч, В. Як жыўць і працуюць вучні нашай гарадзкой школы / В. Самцэвіч // Асьвета. — 1927. — № 4. — С. 90–95.
17. Шалканюцаў, П. Дзіцячыя арганізацыі ў вясковай школе / П. Шалканюцаў // Асьвета. — 1928. — № 3. — С. 53–56.

ВУСНА-ПАЗТЫЧНАЯ ТВОРЧАСЦЬ БЕЛАРУСКАГА НАРОДУ ЯК СРОДАК ФАРМІРАВАННЯ ЭТНІЧНАЙ КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

Дз. Ул. Дубінін
БДПУ (Мінск)

У апошнія дзесяцігоддзі назіраецца шырокі грамадскі інтарэс да этнічнай культуры як у нашай краіне, так і ва ўсіх народаў Еўропы. Праблема сцвярджэння сваёй культурнай ідэнтычнасці, неаўтарнасці становіцца вызначальнай у час глабалізацыі і ўніверсальнасці жыцця.

Неабходна адзначыць, што этнічная культура праяўляецца літаральна ва ўсіх галінах жыцця этнасу: у мове, у выхаванні дзяцей, у народным строі, у побыце, у фальклору. Разам з тым этнічная культура з'яўляецца ўнікальным феноменам сусветнай культуры.

Этнакультура кожнага народа мае свой унікальны пласт матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, які змяшчае магутны выхавальны патэнцыял для развіцця і фарміравання паўнацэннай асобы.

Па меркаванні А. М. Горкага «Народ не толькі сіла, якая стварае матэрыяльныя каштоўнасці, ён адзіная і невычэрпная крыніца каштоўнасцей духоўных, першы па часе, прыгажосці і геніяльнасці творчасці філосафа і паэт, які стварае ўсе вялікія паэмы, усе трагедыі зямлі і самую вялікую з іх — гісторыю сусветнай культуры» [1, с. 72]

Фальклор і міфалогія з'яўляюцца арганічнай часткай народнай культуры. Фалькларыстыка, па меркаванні В. С. Цітова, увогуле можа разглядацца як інтэграваная частка этналогіі.

У вуснай народнай творчасці адлюстравана самае першае і самае найглыбейшае самавыяўленне народнай душы. І гэта натуральна, бо менавіта фальклор, па сутнасці, з'яўляецца асновай формай праяўлення духоўнасці.

Вусна — паэтычная творчасць з'яўляецца адной з крыніц вывучэння этналогіі і гісторыі роднага краю. Першыя веды аб нацыянальнай гісторыі і культуры чалавек набывае менавіта праз творы вуснай паэтычнай творчасці. Яны з'яўляюцца першай прыступкай яго ўваходжання ў цудоўны свет мастацкіх вобразаў, дачынення да народных традыцый, фарміравання ў яго нацыянальнай свядомасці.

Беларускі фальклор мае устойліваю сістэму жанраў, у якой выразна вылучаюцца апавадальныя творы, абрадавая паэзія, песенная лірыка, так званыя малыя жанры, дзіцячы фальклор, народны тэатр.

Значная частка фальклорных твораў, асабліва песень, звязана з абрадамі. Іх вывучэнне патрабуе добрай ведаў этнаграфіі, якая займаецца даследаваннем матэрыяльнага і духоўнага быту народа, пытанням паходжання і сутнасці тых ці іншых абрадаў або звычаяў.

Адзіным, што абрад уяўляе сабой сукупнасць агульнапрынятых сімвалічна-знаковых дзеянняў, якія адлюстроўваюць лад жыцця народа, выступаючы як арганічная частка традыцыйна-бытавой культуры. Абрады звязаны з роднай прыродай, з вобразамі роднага краю, народнымі звычаямі, духоўнымі запатрабаваннямі.

Абрадавы комплекс складаецца з асобных рытуалаў, абрадавых дзеянняў, якія сімвалічна адлюстроўваюць сутнасць змест свята ці падзеі, якім яны прысвячаюцца.

У апавадальных жанрах беларускага фальклору адлюстроўваюцца асаблівае быту і саветапогляду нашых продкаў, іх грамадскія і сямейныя адносіны, а таксама асобныя гістарычныя падзеі.

Казачны эпас беларусаў вызначаецца багатай вобразнай сістэмай, глыбокім зместам, арыгінальным сюжэтно-тэматычным складам. Беларускія народныя казкі традыцыйна падзяляюцца на казкі пра жывёл, чарадзейныя і бытавыя. У станючых казачных вобразах ўвасабляюцца народныя ідэалы: казачныя героі выступаюць абаронцамі пакрыўджаных. Яны дужыя, смелыя, разумныя, справядлівыя. У вобразах асілкаў паказваецца пераможнасць народнага духу, спадзяванне чалавека ў лепшае будучае.

Беларускія народныя казкі маюць шмат агульных рыс з казкамі іншых народаў свету, у першую чаргу ўсходніх славян. Па зазначэнні К. П. Кабашнікава, агульныя вытокі ўсходнеславянскага фальклору, падобныя сюжэты і вобразы не прывялі да стварэння ўсеагульнага фальклорнага адзіства. Менавіта ў фальклору інтэрнацыянальнае (ўсеагульнае) не выключае, а наадварот, захоўвае нацыянальнае, індывідуальнае. Што да этнаграфічных ведаў, то ў беларускіх казках акрэсліваюцца нацыянальныя традыцыі, адлюстроўваецца беларускі быт і акаляючы навакольны свет.

Казачны эпас нашага народу, сярод якога, па меркаванні прафесара С. В. Саўчанкі, беларускія народныя казкі пра жывёл лічацца жамчужынамі ўсяго ўсходнеславянскага эпасу, з'яўляюцца буйнейшым набыткам нацыянальнай духоўнай культуры, які і сёння захоўвае сваё эстэтычнае, пазнавальнае і выхавальнае значэнне.

Найбольш ярка і прайздзіва адлюстравана сацыяльная рэчаіснасць у беларускай бытавой казцы. В. Р. Бялінскі адзначаў, што ў гэтых казках найбольш ярка адлюстроўваецца народны розум, народны погляд на рэчы і народны побыт. Што да вызначэння апошняга, то гэтыя казкі лічацца самымі каштоўнымі гістарычнымі дакументамі. Больш глыбокае азнаямленне з сацыяльна-бытавымі казкамі дае магчымасць лепш пазнаць гісторыю жыцця людзей, іх імкненні, мары і думкі, прасачыць эвалюцыю светапогляду народа.

Н. Гілевіч з упэўненасцю сцвярджае, што за доўгія стагоддзі свайго існавання казачная творчасць увабрала ў сябе лачунці і думкі многіх пакаленняў, абгульніла іх сацыяльны і мастацкі вопыт. Яна набыла такую глыбіню зместу, што і сёння служыць магутным сродкам маральнага, сацыяльнага, эстэтычнага выхавання моладзі.

Захавальнікам гістарычнай памяці народа выступаюць легенды і паданні. Азнаямленне з імі садзейнічае фарміраванню ў студэнцкай моладзі пэўных ведаў і уяўленняў аб навакольным свеце, гістарычных асобах.

Легенды распавядаюць пра розныя падзеі і з'явы, у іх часам апісваюцца амаль неверагодныя здарэнні, паказваюцца незвычайныя героі і іх дзівосныя ўчынкi і прыгоды і, разам з тым, у гэтых

фальклорных творах акрэсліваюцца пэўныя маральна-этычныя нормы і сацыяльныя ідэалы: добрасумленнае стаўленне чалавека да працы, справядлівія і добразычлівыя адносіны паміж людзьмі. Легенды акрэсліваюць многія маральна-этычныя нормы паводзін у грамадстве, якія патрабуюць ад людзей сумленнасці, праўдзівасці, працавітасці і многіх іншых якасцей, якія адносяцца да агульначалавечых каштоўнасцей.

Што да паданняў, то яны пазбаўлены фантастычнага, чароўнага элемента. Паданні скіраваны ў мінулае, асновы іх сюжэтаў звычайна служаць гістарычным падзеям. Па зазначэнні Н. Плевіча, паданне ўнікае на аснове гістарычнай рэчаіснасці, гістарычнага факта. Яно вырастае з пэўнай падзеі мясцовай гісторыі. Некаторыя навукоўцы сцвярджаюць, што негістарычных паданняў няма ўвогуле.

Асноўная функцыя паданняў – пазнавальна-інфармацыйная. Яны з'яўляюцца мастацкай ілюстрацыяй пэўнай гістарычнай падзеі. Паданні дапамагаюць данесці да студэнцкай моладзі старажытную падзею або з'яву, канкрэтныя імёны больш наглядна і зразумела.

Вывучэнне зместу паданняў студэнтамі гістарычнага факультэта дае магчымасць моладзі дакрануцца да гістарычнай памяці народа, да крыніц этнаграфіі і гісторыі роднага краю, адчуць свае духоўныя карані. Праз азнаямленне з паданнямі студэнты маюць магчымасць атрымаць адказ на многія пытанні, якія іх цікавяць: адкуль што ўзялася, як ўзнікла і чаму так называецца.

Да гістарычных паданняў адносяць паданні аб веліканах – продках сучасных людзей, паданні пра мінулыя войны, паўстанні, а таксама гісторыка-тапанімічныя паданні, якія непасрэдна звязаны з гістарычнымі падзеямі.

Уласна гістарычныя паданні раскажваюць пра барацьбу з іншаземнымі захопнікамі. Сюды адносяцца паданні пра крыжакоў, пра барацьбу з татарна-мангольскім нашэццем – "Красны стаў", барацьбу са шведамі – аб падзеях у в. Лясной, пра гераічныя справы беларускіх сялян у перыяд Айчынай вайны 1812 г. і інш.

Гісторыка-тапанімічныя паданні цікавай займальнай мовай раскажваюць пра паходжанне і назвы населеных пунктаў: "Чаму Старобін называецца Старобінам", "Пра заснаванне Мінска", "Адкуль Гомель", рэк, азёр, крыніц; элементаў ландшафту (кургану, замчышаў, валуноў): "Пра Нёманскі камень", "Пра курган "Гарадзішча", "Пра возера Нарач"; урочышчаў (лес, балота і інш). "Пра ўрочышча Звярынец", "Воўчае балота"; пра лес і жыццё пэўнай асобы, канкрэтнага чалавека: "Пра пані з Гальшанскага замка", "Пра князя Радзівіла" і інш.

Н. Плевіч зазначае, што «каштоўнасць паданняў не ў іх леталісна-храніцельнай дакладнасці, а перш за ўсё – у перадачы агульна-псіхалагічнай атмасферы часу, пра які расказваецца» [2, с. 203].

Паданні дапамагаюць успомніць многія забытыя гістарычныя назвы, канкрэтныя імёны людзей, якія жылі калісьці на нашай зямлі, падзеі і нагоды, пра якія дэялася прайсці гэтым людзям.

Паданні перадаюць адносіны народа да гістарычных падзей і могуць служыць крыніцай для вывучэння гісторыі і светапогляду людзей.

Такім чынам, азнаямленне студэнтаў гістарычнага факультэта з вусна-паэтычнай творчасцю беларускага народа ў межах этнаграфіі Беларусі фарміруе іх гістарычны светопгляд, фарміруе іх этнічную культуру і нацыянальную самасвядомасць.

Літаратура:

1. Горький, А.М. Разрушение личности. / А. М. Горький // Собр. соч.: в 30 т. – М.: Гослитиздат, 1953. – Т. 24. – С. 72.
2. Народныя казкі-байкі, апавяданні і мудраслоўі / Скл. і рэд. Н.С. Плевіч / Плевіч Н.С. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. – 350с.
3. Народная культура Беларусі. Энцыкл. Давед./ Пад агул. рэд. В.С. Цітова/ В.С. Цітоў. – Мінск: БелЭн, 2002. – 432с.

КУЛЬТУРНА-МОУНАЯ АСІМІЛЯЦЫЯ ЛІТОУСКАЙ І ЛАТЫШСКОЙ ЭТНІЧНЫХ СУПОЛЬНАСЦЕЙ У БССР (1945 – 1989 гг.)

В.Г. Мазец

ДНУ "Інстытут гісторыі НАН Беларусі" (Мінск)

Матэрыялы перапісу насельніцтва, што праводзіліся на працягу разглядаемага перыяду сведчаць што ў рэспубліцы колькасць літоўцаў паменшылася з 8383 чалавек у 1959 г. да 7606 чал. у 1989 г., колькасць латышоў заставалася фактычна нязменнай – 2631 чалавек у 1959г. і 2658 – у 1989 г.

Паводле дадзеных перапісу 1959г. 6,4 тыс. літоўцаў, або 77,2% ад іх агульнай колькасці назвалі роднай мову сваёй нацыянальнасці, 949 чалавек, або 11,3% – рускую і 857 або 10,2% – беларускую. У 1989 г. памяншаецца колькасць літоўцаў, што назвалі роднай мову сваёй нацыянальнасці да 4,4 тыс. чал., або 57,8% ад іх агульнай колькасці ў БССР, павялічваецца больш чым у разы колькасць тых, хто

назваў роднай рускую мову: 2,1 тыс. або 27,8%. Колькасць літоўцаў, што назвалі роднай беларускую мову фактычна засталася нязменнай і склала адпаведна – 1,05 тыс. чалавек і 13,8%.

У 1989 г. у сямі на рускай мове размаўлялі 18,8% літоўцаў і 42,5% беларусаў, на беларускай 17,4% літоўцаў і 16,3% беларусаў, а на рускай і беларускай: 13,2% літоўцаў і 41,3% беларусаў. На роднай мове размаўлялі 50,6% літоўцаў [2, С.125 – 126.]. На працы і ў грамадзкіх месцах 43,6% літоўцаў карысталіся рускай мовай, 15,9% – беларускай, на дзвюх мовах – 19,0%. У той час адпаведныя паказчыкі ў беларусаў склалі: 56,8%, 9,2% і 32,3%.

Натуральнае літоўскае этнакультурнае асяроддзе было найбольш прадстаўленае ў вёсцы Пеляся і мястэчках Грэвты і Вавюрка на Гродзеншчыне [6, с.337]. Паводле архіўных дадзеных, у 1948 г. у м. Вавюрка Лідзкага раёна з 6900 жыхароў была 1000 літоўцаў [3, арк.53].

Важнае месца ў культуры літоўцаў, у тым ліку і тых, што жылі на тэрыторыі Беларусі, займае каталіцкая рэлігія і царква. Пасля 1-ай сусветнай вайны на тэрыторыі Радуньскага раёна ў вёсцы Пеляся быў заснаваны каталіцкі прыход для вернікаў-літоўцаў, у склад якога ўваходзіла насельніцтва 9 вёсак. На сродкі вернікаў быў пабудаваны касцёл, у якім пасля вайны да 1950 г. праводзіліся багаслужэнні. Але ў 1950 г. ксёндз быў арыштаваны. Прыхаджане неаднаразова звярталіся ў партыйныя і савецкія органы, як у раённыя і абласныя, так і рэспубліканскія, з просьбай не чыніць перашкоды пры правядзенні багаслужэнняў і дазволіць мець свайго ксяндза, які ведаў літоўскую мову.

Але гэтыя нешчыткі не мелі поспеху. Так, Упаўнаважаны Савета па справах рэлігійных культаў пры Савецкім Міністэрстве БССР заявіў, што вернікі-літоўцы ксяндза з Літоўскай рэспублікі не атрымаюць па прычыне таго, што няма закону, які дазволіў бы яго прапісаць у іншай саюзнай рэспубліцы [4, арк.8]. Пасля звароту ў Літоўскую каталіцкую кuryю вернікі дамовіліся з ксяндзом Мітрыкасам Антонасам Казісам і ён у 1958 г. прыехаў для правядзення багаслужэнняў у Пеляся. Але мясцовыя органы міліцыі запатрабавалі, каб ён выехаў з раёна. Пасля гэтага 34 літоўцы каталіцкай абшчыны ў Пелясах ў 1959 г. накіравалі скаргу на дзеянні мясцовых уладаў на імя старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР Клімента Варашчапава. У сваім лісце яны выказалі сваё недаўменне наконт таго, чаму мясцовыя ўлады пераследуюць іх рэлігійны перакананні і перашкаджаюць нармальнай працы каталіцкага касцёла Пеляскага прыхода. Пры гэтым яны адзначылі: "Мы выказваем Вам сваю глыбокую крыўду. Таму, што нас лічаць нераўнапраўнымі грамадзянамі нашай краіны. Чаму беларусы, палкі, рускія, татары, што насляюць наш (Радуньскі) раён маюць магчымасць маліцца, і чаму ў гэтым адмаўляюць літоўцаў?" [4, арк.9]. Скарга, накіраваная ў Вярхоўны Савет СССР, была перасланая на разгляд Упаўнаважанаму Савету па справах рэлігійных культаў пры Гродзенскім аблвыканкаме М.І. Саласянкову. Ён у задавальненні просьбы літоўцаў зацвердзіў ксяндза Мітрыкаса адмовіў.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе ў рэспубліцы даволі значна скарацілася колькасць латышоў. Як адзначае ў сваёй манаграфіі У.В. Тугай, гэта было абумоўлена выездам латышоў з сельскай мясцовасці Віцебскай вобласці ў Даўгаўпіліс і Рыгу [5, С. 129 – 130]. З канца 1950-х гадоў колькасць латышоў у рэспубліцы заставалася фактычна нязменнай: 2631 чалавек паводле перапісу 1959г. і 2658 чал. – у 1989 г. Менавіта ў гарадах, паводле меркавання даследчыкаў, найбольш хуткімі тэмпамі ішоў працэс рускамоўнай асіміляцыі прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцяў у Беларусі. Так, напрыклад, паводле перапісу 1970 г. рускую мову назвалі роднай ў гарадах 56% латышоў [1, с.192 – 193].

Як паказваюць архіўныя дадзеныя, літоўцы і латышы амаль не былі прадстаўлены ў рэспубліцы ў сферы навукі і адукацыі. Так, напрыклад, у 1967 годзе ў агульнай ліку навуковых, навукова-педагагічных работнікаў і спецыялістаў, занятых навуковай работай, удзельная вага літоўцаў і латышоў была аднолькавай і складала – 0,08%. У той час удзельная вага літоўцаў і латышоў у сістэме Мінвуза складала 0,03% пры іх удзельнай вазе ў складзе насельніцтва складала 0,1% [5, с.130].

Такім чынам, на працягу разглядаемага перыяду ў БССР адбывалася, як сведчаць вышэй адзначаныя факты, далейшае паглыбленне культурна-моўнай асіміляцыі літоўцаў і латышоў. Гэта было абумоўлена перш за ўсё пашырэннем працэсу русіфікацыі ў рэспубліцы, які закрануў прадстаўнікоў літаральна ўсіх этнасаў.

Літаратура:

1. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года: в 7 т. – Москва: Статистика, 1971. – Т. 4. Национальный состав населения СССР, союзных и автономных республик, краёв, областей и национальных округов. – 648 с.
2. Мікуліч, Т.М. Мова і этнічная самасвядомасць / Т.М. Мікуліч / Навук. рэд. В.К. Бандарчык. – Мінск: Навука і тэхніка, 1996. – 159 с.
3. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф.4. Цэнтральны Камітэт Камуністычнай партыі Беларусі. – Воп.2. – Спр.26. – Арк. 53.
4. НА РБ. Ф.952. Савет па справах рэлігійных культаў пры Савецкім Міністэрстве БССР. – Воп.3. – Спр. 18.
5. Тугай, У.В. Латышы на Беларусі / У.В. Тугай. – Мінск: Выд. Ул. М. Скажу, 1999. – 135 с. С. 129 – 130.
6. Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы навук. канф., Мінск, 6 – 7 снежня 2001 г. / Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Беларускае асацыяцыя гісторыкаў; рэд.кал.: У.І. Навіцкі [і інш.]. – Мінск: "Дэполіс", 2001. – 388 с.